

W

3
1962

ЛІТЕРАТУРА

в школі

ЛІТЕРАТУРА в школі

ОРГАН
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ
УРСР

Дванадцятий рік видання

17670
2629 н.с.

3

1 9 6 2

ТРАВЕНЬ—ЧЕРВЕНЬ

ДЕРЖАВНЕ
УЧОВО-ПЕДАГОГІЧНЕ
ВИДАВНИЦТВО
„РАДЯНСЬКА ШКОЛА“
К И Ї В

ЗМІСТ

Стор.

М. О. Костенко — Література і комуністичне виховання. 3

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

І. М. Дузь — Партийний дороговказ . . . 10

П. Д. Мисник — Людяність, правда, краса 15

МЕТОДИКА ЛІТЕРАТУРИ

Б. І. Степанишин — Живе слово вчителя 23

В. А. Шевченко, Н. Т. Рудик — Коментоване читання в школі працюючої молоді 28

Б. М. Калмановський — Домашні завдання з літератури в школах працюючої молоді 38

В. Я. Неділько — Робота над темою «Значення української радянської літератури» у 8 класі 42

Л. П. Рожило — Розкриття образу козака Голоти 48

Є. М. Кучеренко — З досвіду використання епідіаскопа 52

НАРИСИ ПРО МАЙСТРІВ

Ничипір Ткаченко — Невтомність . . . 58

ТРИБУНА СЛОВЕСНИКА

З. С. Косматенко, Г. П. Божко — Що вбиває інтерес до літератури . . . 62

В. Я. НЕДІЛЬКО
(Київ)

Робота над темою „Значення української радянської літератури“ у 8 класі

Уроки на тему «Значення української радянської літератури» мають на меті узагальнити й поглибити знання учнів про українську радянську літературу, визначити її основні якості.

На вивчення цієї теми програма відводить 3 години (в школах з російською мовою викладання — 2).

Перший урок можна провести за таким, примірно, планом:

1. Виникнення радянської літератури.
2. Література періоду громадянської війни. Колективна творчість революційних мас. Перші українські радянські письменники.
3. Найважливіші твори періоду відбудови народного господарства. Основна тематика творів: а) оспівування героїки революції і громадянської війни; б) тема відбудови народного господарства та індустріалізації країни.
4. Література тридцятих років. Найважливіші твори про соціалістичне будівництво. Змалювання образу нової людини. Твори про минуле українського народу.
5. Найвидатніші досягнення української літератури періоду Великої Вітчизняної війни.
6. Розквіт літератури післявоєнного часу.
7. Правдиве змалювання боротьби радянських людей за перемогу комунізму.

Урок доцільно проводити методом розповіді із значними елементами бесіди.

Розповідь учитель почне з того, що нагадає про умови, які склалися після революції. Повалення самодержавства і встановлення Радянської влади викликало величезну творчу активність народних мас, які не тільки зі зброєю в руках перемагали ворога, але й прагнули оспівати нове життя, за яке боролись і вмирили. До літератури потягнулись тисячі людей, часто малописьменних, які бажали висловити свої почуття у зв'язку з революцією. Тому свої твори вони часто друкували анонімно або підписували їх «Селянин», «Бідняк», «Червоноармієць».

Революцію оспівували й письменники, які співчутливо ставились до народу, до його боротьби або й самі боролись разом з ним.

Це — російські письменники М. Горький, О. Серафимович, В. Маяковський, Дем'ян Бедний та ін.

На Україні з першими видатними творами радянської літератури виступили Павло Тичина, Василь Чумак, Василь Еллан (Блакитний), Володимир Сосюра.

Стисло охарактеризувавши творчість В. Чумака та В. Еллана, вчитель зачитає деякі їхні твори (зокрема вірші з циклів «Червоний

застів» та «Револуція» В. Чумака, «Повстання», «Червоні зорі», «Удар молота і серця» В. Еллана). Якщо є можливість, варто заздалегідь дати кільком учням завдання вивчити окремі вірші напам'ять з тим, щоб прочитати їх у класі або підготувати невеликі (хвилин на 5—6) виступи про творчість цих поетів.

У бесіді вчитель запитає, які інші твори про революцію та громадянську війну учні знають («На майдані» та «Як упав же він з коня» П. Тичини; «Комсомолец», «Червона зима» В. Сосюри), як ставляться письменники до зображених ними подій та героїв, який ідейний зміст цих творів.

Далі слід стисло охарактеризувати обстановку в країні в роки відбудови народного господарства, розповісти про початок індустріалізації країни та колективізації сільського господарства, про розвиток літератури в цей період.

Звичайно, недавні події революції та громадянської війни займали важливе місце в творчості письменників. У цей час в літературу прийшли нові сили. Із збіркою «Сімнадцятий патруль», присвяченою героям громадянської війни, виступає М. Бажан. Він оспівує червоноармійців, які вмирають, але не відступають і кроку назад, бо вони воюють за владу Рад, за народне щастя («Протигаз», «Пісня бійця»).

— Які твори на цю тему ви читали? — запитає вчитель. — Баладу В. Сосюри «Комсомолец». — У чому виявився героїзм комсомольця? Заради чого він жертвує собою? Яка ідея твору? Відповідаючи на ці запитання, учні згадують і відомі їм твори російських письменників — «Як гартувалася сталь» М. Островського, «Залізний потік» О. Серафимовича, вірші М. Тихонова тощо. Це послужить матеріалом для короткої бесіди.

Оскільки література завжди відтворює явища життя, то зміни, що мали місце в житті країни, неминуче відбивались і в художніх творах. На порядку денному постали нові завдання: підняти країну з руїн, зробити її могутньою індустріально-колгоспною державою. На це й скерувала партія зусилля народу. А письменники, як завжди, допомагали їй своїми творами. П. Тичина у збірці «Вітер з України» оспівує соціалістичні перетворення в місті й на селі.

У поемі «Дніпрельстан» В. Сосюра змальовує омріяну картину майбутнього, коли люди примусять Дніпро давати енергію.

Темі колективізації сільського господарства, боротьби з куркульством, відображенню тих змін, що сталися в новому селі, присвячені твори І. Микитенка — п'єса «Диктатура» та оповідання «Брати».

Центральною темою в 30-х роках була тема соціалістичного будівництва. У російській літературі з'являються такі видатні твори, як «Піднята цілина» М. Шолохова, «Соть» Л. Леонова, «Гідроцентрально» М. Шагінян та ін. В українській виходять повісті й романи О. Копиленка («Народжується місто»); І. Ле («Роман міжгір'я»), Ю. Шовкопляса («Інженери») та ін. На повний голос зазвучала поезія П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюри, А. Малишка, основною темою якої стало соціалістичне будівництво.

Однією з найважливіших тем літератури стає формування нової свідомості радянських людей.

— Який твір про зростання нозої людини ви вивчали? — звертається вчитель до класу. («Пісню трактористки» П. Тичини. У ній розкривається нестримний потяг сільської молоді до нового життя, до оволодіння технікою). Потім варто розказати восьмикласникам про образи нових людей, змальованих у п'єсах І. Микитенка «Кадри» та «Дівчата нашої країни», О. Корнійчука «Платон Кречет», а також у повістях Г. Епіка «Перша весна», О. Десняка «Удай-ріка».

Поряд з зображенням тогочасного життя українські письменники пишуть твори про минуле нашого народу. Змальовуючи героїчну

боротьбу трудящих проти іноземних загарбників та «своїх» гнобителів, ці твори виховували почуття патріотизму, волелюбності, що було особливо важливо в напружені передвоєнні роки.

До кращих творів на цю тему можна віднести п'єси І. Кочерги «Свічине весілля» та О. Корнійчука «Загибель ескадри» і «Богдан Хмельницький», роман О. Десняка «Десну перейшли батальйони», повісті П. Панча «Олександр Пархоменко», «Син Таращанського полку».

Учитель з'ясовує, які з цих творів учні читали, і проводить невелику бесіду.

Коли фашистські загарбники напали на нашу землю, разом з усім радянським народом на захист Вітчизни стали й письменники. Багато з них були в армії. Військові шинелі одягли А. Малишко, Ю. Яновський, А. Головка, О. Довженко. В ім'я перемоги самовіддано трудилися М. Рильський, П. Тичина та ін. У своїх творах вони закликали народ до боротьби проти фашистських нападників, висловлювали непохитну віру в перемогу, славили Вітчизну і Комуністичну партію.

Мати ніжна моя! Знай: по бурі тяжкій
Перемога засяє дзвінка і погідна.
Славен буде в народах священний твій бій.
Славен серп твій і меч твій, свята моя, рідна! —

натхненно проголошує М. Рильський.

Пристрасні поезії П. Тичини, А. Малишка, В. Сосюри підіймали бійців у атаки, вели партизанськими стежками народних месників. Головним героєм літератури в період війни є радянський патріот, що, не шкодуючи життя, захищає Вітчизну зі зброєю в руках або кує перемогу в тилу. Для підтвердження цієї думки восьмикласникам неважко назвати і прокоментувати кілька відомих їм віршів.

Видатними творами, які змальовували широку картину боротьби радянського народу, є поеми М. Рильського «Слово про рідну матір», А. Малишка «Україно моя», П. Тичини «Похорон друга». Але оскільки цих творів учні ще не вивчали, вчитель має розповісти про них на уроці.

У післявоєнний період тема Вітчизняної війни є однією з найважливіших у літературі. Героїзм радянських людей зображується в романі «Молода гвардія» О. Фадеева, у «Повісті про справжню людину» Б. Полевого, у віршах і поемах О. Твардовського, К. Симонова та ін.

На Україні створені такі чудові твори, як «Прометей» А. Малишка, поетичний цикл «Ленінградські нариси» М. Рильського, вірші П. Тичини, М. Бажана, П. Воронька. Визначним явищем стали романи О. Гончара «Прапороносці» та «Людина і зброя» (останній удостоєний Шевченківської премії).

Темі дружби народів та викриттю пороків капіталістичного суспільства присвячені поетичні збірки М. Рильського «Мости», А. Малишка «За синім морем», М. Бажана «Англійські враження».

Далі восьмикласники, пригадавши, як українські письменники розкрили тему творчої праці, називають п'єсу «Макар Діброва» О. Корнійчука, роман М. Стельмаха «Велика рідня», повість Ю. Збанацького «Привітайте мене, друзі!», оповідання О. Гончара «Сусіди» та ін.

В бесіді слід підвести учнів до розуміння того, що праця є основою соціалістичного суспільства, що щастя неможливе без праці:

Ми працю любимо, що в творчість перейшла,
І музику палку, що ніжно серце тисне.
У щастя людського два рівних є крила:
Троянди й виноград, красиве і корисне.

Тут же словесник нагадає, що за видатні успіхи в розвитку літератури М. Рильський, О. Довженко і М. Стельмах удостоєні Ленінської премії.

Треба розповісти восьмикласникам про величезне значення для дальшого розвитку радянської літератури рішень XX та XXII з'їздів КПРС, виступів М. С. Хрущова в питаннях літератури та мистецтва.

Підсумовуючи матеріал уроку, слід відзначити, що основним змістом радянської літератури завжди було зображення боротьби радянських людей за перемогу комунізму. Створюючи переконаливі образи борців за Радянську владу, героїв довоєнних п'ятирічок і Великої Вітчизняної війни, будівників комунізму післявоєнного періоду, література тим самим допомагає радянському народові нестримно рухатися вперед.

Дома учні на матеріалах уроку підготують розповідь про найважливіші досягнення української радянської літератури, складуть список прочитаних творів про Велику Вітчизняну війну та післявоєнне будівництво.

Вузловими питаннями другого уроку є орієнтовно такі:

1. Найважливіші риси передових радянських людей — будівників комунізму: а) відданість справі Комуністичної партії, рідному народові; б) високі моральні якості; в) героїзм при захисті Вітчизни під час Жовтневої революції, у громадянській та Великій Вітчизняній війнах, а також трудові подвиги радянських людей.

2. Ідея дружби народів та пролетарського інтернаціоналізму.

3. Нерозривний зв'язок з життям народу — головна лінія розвитку радянської літератури.

На відміну від попереднього, на цьому уроці матеріал можна вивчати переважно методом бесіди, бо тут доцільно використовувати лише твори, вивчені в 5—8 класах.

Почати урок можна стислою вступною розповіддю про те, що в образах позитивних героїв письменники втілили кращі риси радянських людей. На цих літературних образах виховувались цілі покоління. Молодогвардійці рівнялись на Павла Корчагіна, нинішня молодь бере собі за приклад молодогвардійців.

Спільним у всіх позитивних героїв є їх відданість справі побудови комунізму. Проявляється ж вона залежно від конкретних життєвих умов, у яких вони діють. Так, у вірші П. Тичини «На майдані» зображені червоні партизани, що вирушають бити ворога.

— А який подвиг вчинив маленький Пилипко з оповідання А. Голдовка? Що спільного є між Пилипком і Васильком — сином Тарашанського полку (з повісті П. Панча)? За що і проти кого боровся комсомолець (з балади В. Сосюри «Комсомолець»)? Відповідаючи на подібні запитання, учні прийдуть до висновку, що герої цих та інших творів відважно боролись за встановлення Радянської влади.

Відбудова й дальший розвиток народного господарства стали черговим завданням радянських людей.

— Як розповідається про це в оповіданні «Брати»? — Там розповідається, — говорять учні, — як невтомно трудяться робітники, зокрема Прохор, щоб дати сільському господарству більше машин. Навіть нещасний випадок із сином не зламав його. «Отут моє все», — говорить він про завод. Велику правду комуністів зрозумів і його брат — селянин Никанор. Він побачив, що треба спільно з робітниками будувати соціалізм. «Я вже на селі знайду собі дорогу», — заявляє він.

— У яких творах ще говориться про зростання свідомості селян?

— «Пісня трактористки» П. Тичини образно розкриває потяг сільської молоді до техніки, її бажання жити по-новому.

Я до трактора підходжу —
сонце ясне! світе мій!
Ой, як хочеться учитись,
щоб вести його самій! —

захоплено вигукує Олеся Кулик. Рвучи з релігійними забобонами

(«Доки будуть мене мучить ваші рясина та церкви!»), дівчина тікає на курси і стає трактористкою.

— А як змальовується праця хліборобів в уривку «На рідній землі» М. Стельмаха? З чого видно любов селян до колгоспної праці?

У бесіді можна використати й інші відомі учням твори на цю тему.

Радянський патріотизм, відданість наших людей справі комунізму яскраво проявились у творах про події Великої Вітчизняної війни. Після того як учні назвуть ряд відомих їм творів на цю тему, пропонуємо їм відповісти на такі запитання: Про кого йдеться в оповіданні Ю. Яновського «Серед руїн»? Як ставились діти до фашистів? Як вони боролись із ворогом? Які риси радянських людей виявили при цьому хлопці? Яка ідея оповідання? Що спільного між Феліксом, Волею та Фенею з оповідання Ю. Яновського «Дівчина у вінку»? Як поводить себе боєць із поеми «Прометей»? Як він тримається на допиті? Як ставляться до нього селяни? Чому він признається, що він — радянський воїн? Заради чого він гине? Які риси характерні для цього воїна? Яка ідея твору? Які ви знаєте інші образи, подібні до образу бійця?

У процесі бесіди вчитель підведе дітей до розуміння величчя подвигу нашого народу у Великій Вітчизняній війні, покаже, що характерною рисою радянських людей є полум'яний патріотизм, любов до рідної матері-Вітчизни.

Показ праці на благо народу і людей праці — ось основна тема літератури післявоєнного періоду.

Старий шахтар Макар Діброва з однойменної п'єси О. Корнійчука в роки громадянської війни боровся за Радянську владу, а пізніше самовіддано працює. Він мріє жити при комунізмі, тому робить усе можливе, щоб прискорити його прихід. З комуністичною принциповістю виступає Макар Діброва проти свого зятя Павла Кругляка, з вини якого шахта почала відставати.

Красу праці колгоспного селянства зобразив О. Гончар в образах Ониська Артемовича та Гасанчука («Сусіди»). Риса колективізму, товариської взаємодопомоги, спільності інтересів колгоспників проявились в епізоді, коли Онисько Артемович допомагає гасити пожежу на полі свого «суперника». Адже він почуває себе господарем не лише свого колгоспу, а всієї країни. (Тут доцільно прочитати уривок від слів «Посадки миттю розступились» до слів «Від обрію до обрію»).

Лише в праці знаходить своє щастя випускниця середньої школи Віра Гаценко («Привітайте мене, друзі» Ю. Збанацького). Розуміють красу праці й діти. Вони вирощують сад, допомагаючи старшим («Сад» О. Донченка), захоплюються нелегкою працею шахтарів («Дружба» П. Байдебури). Ведучи бесіду про ці твори, важливо якнайповніше використати місцевий матеріал, показати дітям красу й радість колективної праці.

Успіхи радянського народу в праці, перемога у війні були можливі лише завдяки братерській дружбі радянських народів. Природно тому, що оспівуванню цієї дружби українські радянські письменники присвятили немало творів.

Бачиш — руський з тобою, башкир і таджик,
Друзі, браття твої, громоносна лавина.
Свят союз наш, народ непоборен повік...—

так поетично оспівує дружбу народів М. Рильський. Ця тема звучить і в інших поезіях М. Рильського («Пісня про братерство» та «Моя Батьківщина»), П. Тичини («Партію славить народ український», «Партії слава, Леніну слава») та в інших поетів.

Разом з тим радянському народу притаманне почуття пролетарського інтернаціоналізму, любові й дружби до всіх трудящих світу. Це особливо яскраво відбито у збірках М. Рильського «Мости», А. Малишка «За синім морем» тощо.

Наша література вірно служить народові. В центрі її уваги завжди були найактуальніші проблеми життя суспільства. Вона виховує народ у дусі комунізму, кличе його йти шляхом великого Леніна.

На необхідність дальшого зміцнення зв'язку літератури з життям нагадував М. С. Хрущов у своїх виступах перед письменниками. У Програмі КПРС сказано: «Головна лінія в розвитку літератури і мистецтва — зміцнення зв'язку з життям народу, правдиве і високохудожнє відображення багатства та різноманітності соціалістичної дійсності...»

Вдома учні підготують відповіді на питання плану уроку, а також продумують усну розповідь на одну з таких тем: «Героїзм радянських людей у боротьбі проти фашистських загарбників», «Образи радянських людей — будівників комунізму в українській радянській літературі», «Ідея дружби народів в українській радянській поезії».

Завданням третього уроку є з'ясувати такі теми: 1. Світове значення радянської літератури. 2. Популярність кращих творів українських письменників за рубежом.

Розкрити теми найзручніше методом розповіді, оскільки учні не мають потрібних знань для участі в бесіді.

Нижче подаємо тезисний виклад матеріалу.

Радянська література — найпередовіша література в світі. Її головне завдання — служити народові. Тільки наша література є справді великою літературою. Радянські письменники пишуть по велінню своїх сердець, які належать Комуністичній партії, народові.

Радянська література завжди стояла й стоїть на позиціях гуманізму. Вона виховує читача в дусі любові до трудящої людини, в дусі дружби народів та пролетарського інтернаціоналізму. Основним принципом радянської літератури, її душею є принцип комуністичної партійності. Своїми творами письменники допомагають народові будувати комунізм.

Головним героєм нашої літератури є радянська людина, яка самовіддано служить справі побудови комунізму, людина ніжної душі й чистої совісті, що живе багатогранним духовним життям.

Світове значення радянської літератури полягає насамперед у тому, що вона служить для народів усього світу підручником життя і боротьби, показує переваги соціалістичного ладу над капіталістичним, вчить бути відданим борцем за комунізм. Знайомлячи з величезними досягненнями нашої Вітчизни, радянська література допомагає трудящим усього світу боротись за свої права, за своє майбутнє, відстоювати мир на землі. Ось чому радянська література користується великою популярністю за рубежами СРСР. Кращі твори радянських письменників перекладені на іноземні мови і відомі в багатьох країнах світу.

Поряд з іншими творами радянської літератури добре відомі й кращі твори українських письменників. Поезії М. Рильського, П. Тичини, В. Сосюри, романи О. Гончара, М. Стельмаха, п'єси О. Корнійчука перекладені на багато мов.

З метою міцнішого засвоєння цього матеріалу можна провести деяку позакласну роботу. Ефективною буде книжкова виставка на тему «Шляхи розвитку української радянської літератури». Найвидатніші твори українських радянських письменників розташовуються за хронологічним (або за тематичним) принципом. Викликає інтерес в учнів виставка творів радянських письменників у перекладах на інші мови.

Чимало користі дадуть і заняття літературного гуртка на теми: «Українська література в боротьбі за мир», «Українські письменники — лауреати Ленінської премії», «Герої радянської літератури» тощо. Корисними були б альбоми, стінні газети, присвячені цим же питанням.